

Profielwerkstuk Taalkunde

www.profielwerkstuktaalkunde.nl

Kristel Doreleijers
Tilburg University & Meertens Instituut
PWS-teaser, donderdag 9 juni 2022 (Zoom)

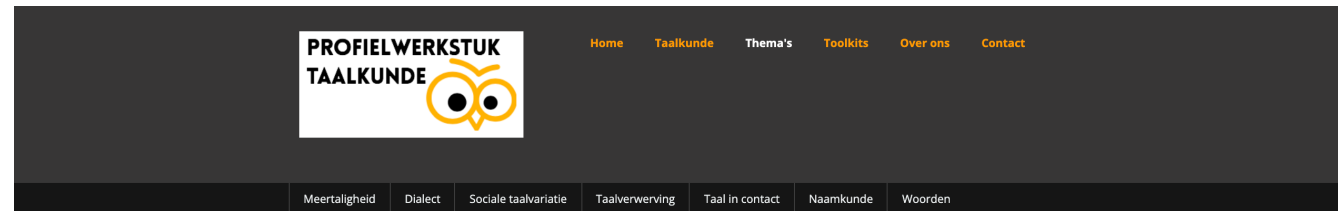
Over Profielwerkstuk Taalkunde

- Website opgericht in mei **2017** door Kristel Doreleijers (destijds student UU, nu PhD)
 - 500-1000 unieke bezoekers per maand
- Doet een greep uit de schatkist aan **onderwerpen** die de taalwetenschap te bieden heeft (met een focus op het schoolvak Nederlands)
- Doelgroep: middelbare scholieren **havo/vwo** en hun docenten
 - Profielwerkstuk of ander taalwerkstuk
 - Bespreken van taalkundige thema's in de les
- **Hulpmiddel** voor docenten/onderzoekers aan de universiteit die regelmatig mailtjes krijgen van scholieren met een interviewverzoek

Thema's

- Momenteel **zeven** overkoepelende thema's

- Meertaligheid
- Dialect
- Sociale taalvariatie
- Taalverwerving
 - Eerstetaalverwerving
 - Tweedetaalverwerving
 - Taalstoornissen
- Taal in contact
- Naamkunde
- Woorden (neologismen)

Ontdek wat jou interesseert.

Je kunt taal op veel verschillende manieren bestuderen. Taal is namelijk meer dan wat je terug kunt vinden in de *Van Dale* of in het *Groene Boekje*. Je hebt niet alleen losse woorden opgeslagen in je brein, maar ook de betekenis van deze woorden. Ook weet je hoe je woorden en zinnen kunt bouwen met behulp van allerlei losse taalelementen. Met die bouwstenen kun je een oneindig aantal uitingen produceren! Vervolgens heb je wel een spraakkanaal nodig om die uitingen ook daadwerkelijk een geluid te geven. Daarbij weet je meestal heel goed wanneer je bepaalde dingen kan of moet zeggen, door gebruik te maken van de context. Wanneer je al deze processen bij elkaar optelt, kom je tot de conclusie dat taal eigenlijk een heel complex systeem is, dat bestaat uit meerdere deelsystemen en waarbij veel verschillende vraagstukken een rol spelen.

Profielwerkstuk Taalkunde heeft zeven thema's voor jou geselecteerd waarin meerdere perspectieven op ons taalsysteem aan bod komen: meertaligheid, dialect, sociale taalvariatie, taalverwerving, taal in contact, naamkunde en woorden (neologismen). Het thema taalverwerving is bovendien onderverdeeld in drie subthema's: eerstetaalverwerving (of: moedertaalverwerving), tweedetaalverwerving en taalstoornissen. Klik op één van de pagina's hierboven om meer te weten te komen!

Wanneer je geïnteresseerd bent in een toegankelijk overzicht van de manieren waarop je allemaal naar taal kunt kijken, is het boekje *Taal* (2016) van Sterre Leufkens het lezen waard! Daarin kijk je als lezer naar taal met de blik van onder andere een kind, een dier, een hersendeskundige, een socioloog en een politiemann. Door het innemen van een ander perspectief krijg je meer inzicht in wat taal is én wat je er allemaal mee kunt doen. Ook de *Atlas van de Nederlandse taal* (editie Nederland, 2017) biedt veel begrijpelijke en aanvullende informatie over de thema's die op deze website aan bod komen.

Maak van jouw profielwerkstuk iets unieks!

Deel jouw ervaring.

Zij gingen jou voor

Bekijk de mini-documentaire van Youri, Ricardo en Daan, of lees het interview over taalverandering van Kimberly en Kim! Klik [hier](#) voor ervaringen.

Profielwerkstukprijs

Ook dit jaar organiseert Levende Talen Nederlands (LTN) een wedstrijd voor het beste profielwerkstuk Nederlands: 'Profielwerkstuk Nederlands van het jaar'. De beste profielwerkstukken Nederlands (**vwo en havo**) worden beloond met een eervolle vermelding, €100, én publicatie op de website lerarennederlands.nl.

Nieuw: voor leerlingen in het **vmbo** is er dit jaar een aparte prijs voor een profielwerkstuk waarin een mooie taalprestatie is geleverd. Ook deze winnaar ontvangt een geldbedrag van €100!

Opzet

- Informatie in **woord en beeld**: informatieve teksten, **kennisclips**, filmpjes, links naar (nieuws)artikelen
- Actueel, verrassend, persoonlijk
- Per thema is er een **toolkit**: afdrukbare folder (pdf) met informatie ter verdieping
 - ‘gereedschapskist’ met tips
- Samenwerking met **wetenschappers** van verschillende universiteiten (‘De wetenschapper aan het woord’)

Wat is goede taal en wie bepaalt dat?

Wat is goed Nederlands en wie bepaalt dat? In deze kennisclip laten Neerlandici je zien dat regels die van bovenaf worden opgelegd, bijvoorbeeld door de Van Dale of de docent Nederlands, lang niet altijd een goede weerspiegeling zijn van de taalwerkelijkheid. Het idee van 'goed Nederlands' verandert voortdurend naarmate de context of het tekstgenre verschuift. Taalgebruikers kunnen zich aan officiële taalregels onttrekken of de taalnorm mee sturen, en dat zie je bijvoorbeeld in jongerentaal of in creatieve teksten van rappers of toneelschrijvers. Daarom onderzoeken Neerlandici niet wat goed Nederlands is, maar hoe taalgebruikers de Nederlandse taal inzetten - in heden en verleden, en in zowel gesproken taal als literatuur en liedkunst.

Lees op **Profielwerkstuk Taalkunde** meer over [sociale taalvariatie](#).

Doelstelling

- Bijdragen aan het **dichten van de kloof** tussen het schoolvak Nederlands en de academische neerlandistiek op taalkundig gebied
- Aansluiten bij verschillende interessegebieden en **perspectieven** op taal, **taalbewustzijn** vergroten (zie ook het advies van het Meesterschapsteam maart 2021)

- Leerlingen **enthousiasmeren** voor taalkunde (alfa's én bèta's)
 - Profielwerkstukprijs Nederlands van Levende Talen
 - Olympiade PlusNederlands

- Geen kant-en-klare werkstukken maar **inspiratie** opdoen en daarbij de eigen interesses volgen

PROFIELWERKSTUK TAALKUNDE

Toolkit Neologismen

Neologismen zijn nieuwe woorden of bestaande woorden met een nieuwe betekenis. Uit statistieken van het Instituut voor de Nederlandse Taal (INT) blijkt sinds 2000 zo'n 2000 à 3000 neologismen in de Nederlandse taal terecht zijn gekomen. Vaak hangt de opkomst van nieuwe woorden samen met maatschappelijke veranderingen, bijvoorbeeld op het gebied van politiek, techniek en wetenschap. Doordat er nieuwe objecten, concepten, landnamen, uitvindingen of verschijnselen bij komen, heeft de taal ook nieuwe woorden nodig om deze uit te drukken. Met andere woorden: de taal evolueert mee. In het algemeen wordt een neologisme een 'bijverf' genoemd als het twee generaties (zo'n 30-40 jaar) overleeft. De kans bestaat dat het ook in het woordenboek wordt opgenomen. Steeds meer uitgevers gebruiken nieuwe woorden in hun woordenboek als een soort marketingtruc. Ook zijn er zogenaamde 'gelagenheidswoordenboeken' die neologismen bevatten en gedetailleerd overlappen met het 'gewone' woordenboek. Deze ontstaan bijvoorbeeld rondom grote sportevenementen als het EK of WK voetbal of ze hebben betrekking op een bepaald onderwerp zoals modetijd of high-tech. Neologismen kunnen dus heel veel zeggen over de samenleving in een bepaalde tijd. Zo loopt de intrede van het woord 'biofiliertechnologie' synchroon met deze innovatie tijdens het WK voetbal in Brazilië (2014). In tegenstelling tot de neologismen zijn er ook zogenaamde 'retrologismen': woorden die bijna niemand meer gebruikt. Deze 'vergeten' woorden kunnen voor neologismen wel verliezen als ze steeds minder voorkomen in het taalgebruik. In deze toolkit staan nieuwe woorden echter centraal: hoe ontstaan ze en kun je de overlevingskans bepalen? Met de informatie uit de toolkit kun je ideeën opdoen voor je profielwerkstuk en ontdekken welke aspecten je interessant vindt.

Ontstaan van neologismen

Nieuwe woorden ontstaan dus doorgaans als (een deel van) de maatschappij verandert. In een periode waarin klimaatverandering aan de orde van de dag zijn, kunnen bijvoorbeeld woorden op als 'vlieg-schaarste', 'klimaatverandering' of 'thermostaatverandering' (het gevoel van schaarste bij het niet meer per vliegslip, uitgedrukt door het of het hoger zetten van de thermostaat). Het kan ook zo zijn dat er een zogenaamde 'taalkenter' (een gal in de taal) gedrift moet worden. Heel lang was er geen woord voor het bakje dat je bij de kassa van de supermarkt gebruikt om je eigen boodschappen van de van een ander te scheiden, tot het woord 'beurtbakje' zijn intrede deed in 1996. Soms ontstaan nieuwe woorden om een alternatief te bieden voor leenwoorden uit bijvoorbeeld het Engels. Zo deed de Volkskrant in oktober 2019 een oproep om Nederlandstalige alternatieven voor woorden als e-reader, e-book en mediatheek te bedenken. Natuurlijk kan het ook zo zijn dat neologismen het resultaat zijn van creatieve taalgebruikers. Mensen vinden het leuk om nieuwe woorden te bedenken die de taal leuker maken op een grappige manier: woorden als 'zoeneizer' of 'kussenmoeder'. Niet voor niets doen neologismen het ook vaak goed in reclameneigingen.

Porte-manteaus

Nieuw neologismen bestaan uit twee bestaande woorden die zijn samengevoegd. De neologismen zijn dus helemaal niet zo 'nieuw'. Een special soort neologismen zijn de porte-manteaus, ook wel 'manteuwoorden' of 'koffervoorzitter' genoemd (samenstellingen). Deze porte-manteaus zijn nieuwe woorden (meestal zelfstandige naamwoorden of werkwoorden) die bestaan uit twee overlappende woorden of woorden. De combinatie vormt een nieuw begrip dat meestal naar een nieuw of naar iets dat al langer bestaat maar waar nog geen woord voor was. Een ander kenmerk van porte-manteaus is dat bestaande woorden in de combinatie worden verwerkt. Voorbeelden zijn 'vechtbeestje' (vechten+beestje), 'consummeren' (consummeren+vechten), 'participatie' (participatie+vechten) of 'brut' (brut+vechten).

Andere typen neologismen

Naast neologismen waarbij alleen de combinatie van elementen nieuw is, zijn er ook 'zuivere nieuwvormingen', waarbij men een nieuwe klankenreeks vormt die nog niet in de taal voorkomt en waarvan een nieuwe betekenis wordt toegevoegd. Zoals bijvoorbeeld het geval zou kunnen zijn bij 'wal' of 'wel'. Daarnaast is het mogelijk dat een bestaande woordom een nieuwe betekenis krijgt. Oorspronkelijk betekent het woord 'grawig' bijvoorbeeld 'verschrikkelijk, heel erg', maar in jargontaal of jargontaal betekent het ook 'grawig, zo!'.

FUDGE-test

Op het Instituut voor de Nederlandse Taal verzamelen taalkundigen neologismen in aparte digitale bestanden. Sommige neologismen komen in het woordenboek terecht. De Amsterdamse taalkundige Alan Macfarlane ontwikkelde een test waarmee de 'houdbaarheid' van neologismen kan worden ingeschat. Deze test wordt ook wel de FUDGE-test genoemd, waarbij elke letter in FUDGE staat voor een ander aspect. De F (van Frequency) staat voor hoe vaak het woord voorkomt, de U (van Unbruikbaarheid) staat voor de mate waarin het woord opvalt (een woord dat nogal opvalt kan het ook niet op andere woorden heeft een grote overlevingskans), de D (van Diversity of users and situations) staat voor de diversiteit in het woord dat door verschillende (groepen) sprekers in verschillende situaties wordt gebruikt, maar meer kans te overleven, de G (van Generation of forms and meanings) geeft aan dat de kans groter is dat een woord blijft bestaan als het aansluitend wordt bij woorden met bijna dezelfde vorm of als het meerdere betekenissen heeft, de E (van Endurance of context) geeft ten slotte aan dat een woord sneller zal blijven bestaan als het tegengesteld is aan andere woorden die bestaan. Lexicografen kunnen de FUDGE-test gebruiken bij het selecteren van woorden voor het woordenboek. Als zij besluiten om een woord in het Algemeen Nederlands Woordenboek op te nemen, dan bevat zo'n 'tema' in elk geval de definitie (betekenis) van het woord, de vorm (bijvoorbeeld of het een samenstelling is), de herkomst van het woord, de frequentie waarmee het voorkomt en eventueel de betekenis ervan (als deze bekend is). De betekenis van een woord wordt ook wel de 'trunk' genoemd en worden daarvan de betekenis behandeld in 'gerichte woorden'. In de online versie van het Algemeen Nederlands Woordenboek kun je ook zelf de FUDGE-test doen, waarbij je aan een nieuw woord voor elk van de aspecten een score toekent van 0, 1 of 2. Een woord met 6 of meer punten heeft daarom een grote overlevingskans!

Je kunt denken aan...

Verscheidene soorten neologismen: zuivere nieuwvormingen, samenstellingen, affigingen, porte-manteaus, Nederlandse alternatieven voor leenwoorden, bestaande woorden met een nieuwe betekenis, neologismen binnen een bepaald vakgebied, bijvoorbeeld taalgebruik, politiek, techniek, bedrijfsleven, internet, sport, etc.; de houdbaarheid van neologismen (FUDGE-test); het gebruik van neologismen in nieuwsberichten, op sociale media, in reclameneigingen, in late letters etc.; (jongeren)taal; neologismen vs. retrologismen/vergeten-woorden; neologismen in het woordenboek; gelagenheidswoordenboeken; of: recente lexicologie; lexicografie; leenwoorden

Mogelijke invalshoeken

- Welke soorten neologismen zijn er en hoe zijn ze ontstaan?
- Het bestuderen van neologismen binnen een bepaald domein. Welk soort neologismen kunt precies voor? Hoe kun je dat verklaren? Wat is het effect van het gebruik van neologismen?
- Kun je voorspellen welke neologismen lang in onze taal zullen blijven en welke niet? Kun je een vergelijking maken met neologismen uit het verleden die zijn gebleven of zijn verdwenen?
- Wat is het effect van het gebruik van neologismen in bepaalde teksten?
- Hoe worden neologismen door taalgebruikers beoordeeld, en waarom?
- Op welke manier bestuderen lexicologen/lexicografen neologismen in hun werk?

Mogelijke taalverschijnselen

De structuur van neologismen: oriënting (uit andere talen), verkorting (bv. porte-manteaus), samenstellingen, vertalingen van 'gelende' neologismen, zuivere nieuwvormingen

Mogelijke onderzoeksmethoden/-methoden

De website van het Instituut voor de Nederlandse Taal (INT); de FUDGE-test (via INT); zelf een lexicografisch woordenboek (bv. taal-woorden, sociale media-woorden, nieuws-woorden, reclameneigingen, etc.); zoeken naar het voorkomen van neologismen in een bestaand corpus zoals digitaal; afsluitend onderzoek (hoe beoordelen mensen (het gebruik van neologismen?); onderzoekend naar het gebruik en het herkennen van neologismen; literatuuronderzoek

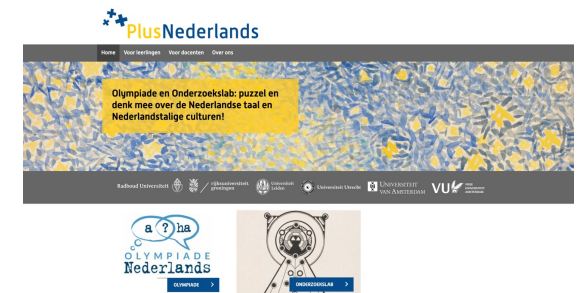
Leestips

Atlas van de Nederlandse taal, editie Nederland (2017)
Woord De taal van Nederland (2013)
Algemene woorden en woorden (2018)
Wat is taal, dan praat ik met? (via website Nederlandse Taal)
Van gromgaren naar FUDGE (via website Nederlandse Taal)
Standaardtaal (via website Nederlandse Taal)
Tabelwerk (via website Nederlandse Taal)

Omdat het natuurlijk zo is dat taalkundige bij het Instituut voor de Nederlandse Taal (INT) in Leiden. Nadat zij in 2003 afstudeerde aan de Universiteit Leiden met een scriptie over het woord 'kuis' bleef haar interesse liggen bij de taalkunde en in het bijzonder bij neologismen. Vrijen werd bij het INT als lectoraat mee aan het Algemeen Nederlands Woordenboek (ANW) en aan het Neologismenwoordenboek (NW). Dit schreef Vrijen een aantal jaar geleden (2010) over de taal van neologismen: wetenschappelijke boeken over de taal van hedendaagse en oude taal, maar ook van de verandering (Weg met dat woord!).

Ook gerelateerd aan

- Kennisclips Nederlands van de Universiteit Utrecht
 - Serie van 7 kennisclips (± 5 min) over verschillende thema's binnen de neerlandistiek
 - Er komen zowel onderzoekers (UU) als alumni aan het woord
 - Elke clip vertrekt vanuit een concrete vraag
- Mini-taalonderzoekjes op www.taalonderzoekjezo.nl
 - Vier mini-onderzoekjes ('verkenningen') over verschillende onderwerpen
 - Leerlingen maken opdrachten in drie stappen (verkennen, verdiepen, toepassen)
 - Ze maken gebruik van online tools en databanken
 - Ook handleidingen voor docenten
- Onderzoekslab PlusNederlands (PlusNederlands Lab; in ontwikkeling)
 - Uitgebreidere 'verkenningen': in vijf stappen voeren leerlingen zelf een onderzoek uit
 - Ter ondersteuning zijn er 'hulp-op-maat'-documenten beschikbaar
 - Ook handleidingen voor docenten

Voorbeeld uit de praktijk (1)

- Samenwerking met Leeuwarder Lyceum (vakken Nederlands en wiskunde)
- Leerlingen in vwo 5 (wiskunde A, B, C) voeren een onderzoek/experiment/enquête uit
- Empirisch kwantitatief onderzoek
- Verklarende en beschrijvende statistiek (handleiding)
- Droge stof uit de wiskunde ‘tot leven brengen’ en tegelijkertijd met taalkunde bezig zijn
- Tien weken
 - Week 1: groepjes maken, opdracht uitleggen, oriënteren op onderwerp via de website, voorbeelden
 - Week 2: gesprek met docent, voorlopige onderzoeksvraag
 - Week 3 en 4: literatuurstudie uitvoeren, methode kiezen
 - Week 5: pitch over de voortgang
 - Week 6: inleveren opzet
 - Week 7: gastles en start uitvoeren onderzoek
 - Week 10: inleveren eindversie

Voorbeeld uit de praktijk (2)

- Samenwerking met Van Maerlantlyceum in Eindhoven (docenten Nederlands)
- Project 'beschouwing' in tweetallen (vwo 5)
- Introductiefilmpje om kennis te maken met de mogelijkheden (zie ook YouTube)
- Leerlingen verkennen zelfstandig www.profielwerkstuktaalkunde.nl en www.taalonderzoekjezo.nl
- Leerlingen pitchen voor de klas en krijgen feedback van mij ('go' of 'no go' via docent)
- Project bestaat uit drie onderdelen:
 - 1) Desk research: vraag en zoektermen bepalen, zoeken naar bruikbare bronnen en die beoordelen op betrouwbaarheid en relevantie
 - 2) Beschouwing schrijven op basis van de bronnen
 - 3) Presentatie in de vorm van een filmpje
 - 1) Inhoudelijk (5 minuten)
 - 2) Het proces (hoe hebben ze het aangepakt en waar liepen ze tegenaan)

Voorbeeld: interesses van leerlingen

- “In hoeverre **passen mensen hun taalgebruik aan** in verschillende omgevingen en situaties? Dit is wat wij graag willen onderzoeken. Er zijn binnen de Nederlandse taal natuurlijk veel dialecten en accenten [...] Gaat iemand een stuk platter praten als ‘ie tegen iemand praat die Brabants praat? **Zelf denk ik wel dat ik dat soms doe** [taalgebruik bewust aanpassen], omdat ik thuis voor mijn gevoel wat meer Brabants spreek dan op school. Dit is waarom wij dit onderzoek willen doen [...] **omdat het op ons van toepassing is en ook op veel andere leeftijdsgenoten.**” (Pien en Lieve, vwo 5)
- “Wij willen ons onderzoek doen naar de **invloed van rapmuziek op het hedendaagse taalgebruik** onder jongeren in Nederland. Wij denken dat dit onderzoek belangrijk is voor de taalkunde en voor de maatschappij, **omdat wij zelf veel rapmuziek luisteren en er wel raar van opkijken als mensen de teksten uit de nummers niet begrijpen of ons vragend aankijken als wij straattaal gebruiken.** [...] Door veelvuldig gebruik van straattaal door de jongere generaties [kan] dat later misschien wel heel normaal gevonden [worden] en dan is het natuurlijk van maatschappelijk belang dat iedereen daar op z’n minst een beetje kennis van heeft.” (Ties en Simon, vwo 5)

Voorbeeld: ervaringen van leerlingen

Mini-documentaire

Youri, Ricardo en Daan zitten in vwo 6 van het Keizer Karel College in Amstelveen. Voor hun profielwerkstuk onderzochten zij hoe de taal van nieuwslezers is veranderd in de afgelopen veertig jaar. Spreken de nieuwslezers van het NOS-journaal vandaag de dag nog hetzelfde als de nieuwslezers in de jaren zeventig?

Deze bevlogen scholieren namen contact op met Kristel Doreleijers van **Profielwerkstuk Taalkunde** en bezochten vervolgens het Meertens Instituut in Amsterdam, waar ze in gesprek gingen met historisch taalkundige prof. dr. Nicoline van der Sijs. Ze legden de belangrijkste bevindingen van het onderzoek op originele wijze vast in hun eigen mini-documentaire.

Interview

Kimberly en Kim zitten in havo 5 van de Koninklijke Scholengemeenschap Apeldoorn en schrijven dit jaar hun profielwerkstuk over taalverandering. Zij namen contact op met **Profielwerkstuk Taalkunde** voor een interview. Ben jij ook bezig met een werkstuk over dit onderwerp? Dan kunnen de vragen die Kimberly en Kim stelden jou waarschijnlijk ook op weg helpen! Nieuwsgierig geworden? Download het interview dan via onderstaande knop!

Interview taalverandering.pdf
Adobe Acrobat document [155.7 KB]

[Download](#)

Vragen, opmerkingen, ideeën?

